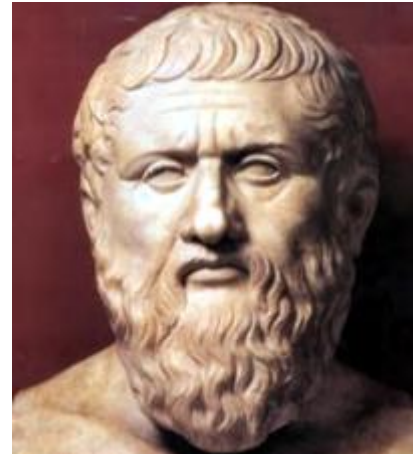

Πολιτεία: Η Πολιτική Φιλοσοφία του Πλάτωνος και η σχέση της με την ψυχή

Εισαγωγή

Η έννοια του πολίτη, άρρηκτα συνυφασμένη με τον πόλεμο και την πόλη, είναι γέννημα της διαδικασίας μετατροπής της αρχαϊκής εποχής των αρίστων και ηρώων, σε αυτήν των ενεργών πολιτών και στην γέννηση της δημοκρατίας (με ή χωρίς την παρεμβολή της τυραννίας). Αυτές οι εξελίξεις σε κάθε πόλη χωριστά, σε συνδυασμό με τα διαφορετικά ήθη, οδήγησαν τον αρχαίο κόσμο σε μια ενδιαφέρουσα

πολιτική ποικιλομορφία και κίνησαν το ενδιαφέρον των φιλοσόφων, ιστορικών, και ποιητών, των στοχαστών δηλαδή της εποχής, που και αυτοί είναι αποτέλεσμα αυτής της ενδιαφέρουσας διαδικασίας. Οι στοχαστές αναζητούν απαντήσεις στο θέμα της καλύτερης πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας και τον ρόλο των πολιτών. Ιστορικά ο πρώτος είναι ο Ηρόδοτος που θέτει γραπτά τον πολιτικό στοχασμό, αναφερόμενος στα κυριότερα πολιτεύματα της εποχής του.

Θα δούμε εν συντομία πως ο Πλάτων αναλύει το θέμα αυτό διεξοδικά μέσα από την “Πολιτεία”, δίνοντάς μας την οπτική του στο θέμα της τέλειας πόλης.

Η “Πολιτεία”

Η φιλοσοφία του Πλάτωνα στηριγμένη κυρίως στους διαλόγους που πρωτοστατούσε ο Σωκράτης, διαπραγματεύεται θέματα πολιτικής σε όλο το έργο του αλλά κυρίως στην ουτοπική “Πολιτεία”, στον ενδιάμεσο Πολιτικό και στους πιο “ρεαλιστικούς” Νόμους. Εδώ θα εστιάσουμε στην “Πολιτεία” (η οποία μάλλον αντικατοπτρίζει περισσότερο τις θέσεις του Σωκράτη παρά του Πλάτωνα -την ίδια γνώμη είχε και ο Αριστοτέλης), όπου την εξουσία οφείλουν, όπως θα δούμε, να έχουν οι φιλόσοφοι.

Το αρχικό ερώτημα για τον Σωκράτη στον διάλογο που περιλαμβάνεται στο έργο, είναι η έννοια της δικαιοσύνης, η οποία είναι ανθρώπινη αρετή και αντιστοιχεί στην πράξη του αγαθού (335d). Ο Πλάτων με μια εξαίσια ανάλυση, διαχωρίζει την

λειτουργία και σχέση της κάθε ξεχωριστής “έπιστήμης” ως προς το αντικείμενό της και της ιδιαίτερης επιστήμης του προσπορισμού χρημάτων δηλαδή από την ικανότητα του “τεχνίτη” να εισπράττει “μισθόν” (346a-348), δίνοντας έτσι στην κάθε έννοια το αποκλειστικότερο δυνατό νόημα. Αναλύοντας περισσότερο την έννοια της δικαιοσύνης, διευρύνει το πλαίσιο έρευνας στο επίπεδο της πόλης, αφού το ήθος της εξαρτάται από το ήθος κάθε ατομικής ψυχής, φτιάχνοντας μια ιδανική αυτάρκη πολιτεία. Έτσι ο φιλόσοφος, χρησιμοποιεί τον παραλληλισμό πόλης και ανθρώπου, για να γενικεύσει ή να εξειδικεύσει τα συμπεράσματά του, αφήνοντας μας σε απορία σε πιο από τα δύο αποβλέπει κυρίως, στον μικρόκοσμο του ανθρώπου ή στον μακρόκοσμο της πόλης^[1].

Ξεκινώντας από την ανάγκη ύπαρξης δημιουργών (των αγαθών) και φυλάκων (374d), προχωράει στην αγωγή των νέων (376d-412b) και την επιλογή αρχόντων, μέσα από την τάξη των φυλάκων με σειρά δοκιμασιών. Δεν απασχολεί τον Πλάτωνα η ευημερία μιας τάξης, θα έλεγε κανείς ότι όσο ανεβαίνει η τάξη κάποιου, η ευημερία του χαμηλώνει. Αυτό που τον απασχολεί είναι η ευημερία (όχι όμως ο πλούτος) και η δικαιοσύνη του συνόλου.

Όσο και αν οι ορολογίες του Πλάτωνα μας ξενίζουν, στην ουσία μέχρι στιγμής δεν έχουν αλλάξει πολλά από την αρχαία πόλη όπως την ξέρουμε στην αρχή της δημοκρατίας. Η ηρωική τάξη των ιππέων-αριστοκρατών, που στην αρχαϊκή εποχή κανόνιζε τα της πόλης και του πολέμου, αμέσως μετά την δημιουργία της φάλαγγας των οπλιτών, έχασε το αποκλειστικό προνόμιο της και στην πόλη και στον πόλεμο. Ο καθείς που μπορούσε να αγοράσει όπλα και να πολεμήσει, θεωρεί τον εαυτό του ουσιαστικό κομμάτι στην άμυνα άρα έχει λόγο και στην εξουσία. Ο πολίτης πλέον είναι ο οπλίτης. Ο Πλάτων επηρεασμένος ίσως και από την αντίστοιχη σπαρτιατική εμπειρία των “ὁμοίων”, φροντίζει οι οπλίτες-πολίτες-φύλακες να είναι λίγοι (428e) αλλά καλά εκπαιδευμένοι (σαν τα σκυλιά που αν εκπαιδευτούν καλά φροντίζουν τους αφέντες τους).

Στην οργάνωση και εκπαίδευση των φυλάκων ο Πλάτων εισάγει κάποιες καινοτομίες: Η πλήρης ισότητα ανδρών γυναικών (451d) (κάτι ξένο στην αθηναϊκή κοινωνία), η ευγονική (459a-) και η κοινοκτημοσύνη γυναικών και παιδιών (457d). Κάποιες από αυτές και σε κάποιο βαθμό χαρακτήριζαν την κοινωνία της Σπάρτης. Σκοπός των καινοτομιών αυτών είναι να αισθάνονται όλοι συγγενείς (Μαραγγιανού 1994, 140) και ίσοι, να εκλείψει η ιδιοκτησία στους φύλακες ακόμα και σε συγγενικό επίπεδο. Σημαντικότερη ίσως καινοτομία είναι αυτή, ότι δεν

κατέχουν γη ή περιουσία και δεν μπορούν να αποκτήσουν, γιατί τότε δεν θα είναι φύλακες των νόμων, αλλά θα προσπαθούν να την αξιοποιήσουν και να την μεγαλώσουν εις βάρος των άλλων και για τον λόγο αυτό τρέφονται λιτά από τους υπολοίπους που υπηρετούν^[2] (τους δημιουργούς -γεωργούς, κτηνοτρόφους, εμπόρους, τεχνίτες) (420-1).

Η αντιστοιχία ανθρώπινης ψυχής και πολιτείας όπως την προβάλλει ο Σωκράτης, φαίνεται στο παρακάτω πίνακα:

Στοιχεία ψυχής (441a)	Τάξεις πολιτείας	Αντικείμενο-ιδιότητα (581)
επιθυμητικόν	δημιουργοί	Κέρδος (φιλοχρηματία)
θυμοειδές	φύλακες-επίκουροι	Νίκη (φιλοδοξία)
λογιστικόν	κυβερνήτες	Αλήθεια (φιλοσοφία)

Δικαιοσύνη και ευτυχία στον άνθρωπο (υγεία της ψυχής), υπάρχουν αν οι ιδιότητες της ψυχής είναι σωστά μοιρασμένες, αν το κάθε στοιχείο “τρυγάει τις δικές του ηδονές” χωρίς κάποιος να υπερτερεί και αν κυβερνώνται από το “λογιστικόν”. Δικαιοσύνη στην πολιτεία υπάρχει αν η κάθε τάξη αφιερώνεται αποκλειστικά στο εξειδικευμένο έργο της και αν κυβερνούν οι σοφοί^[3], σε αντιστοιχία με τον νου του ανθρώπου. Η επιλογή τάξης δεν είναι αυστηρά κληρονομική, γίνεται από τους νέους, ανάλογα με την κλίση που αυτοί δείχνουν στην διάρκεια της εκπαίδευσης, επαναδιαπραγματευόμενη στην εξέλιξή τους. Προβάλλει επίσης ο Πλάτων ως σημαντική και την ευγονία από τους καλύτερους φύλακες.

Ο κυβερνήτης-φιλόσοφος πρέπει να έχει “μνήμη, ευχέρεια και έφεση στη μάθηση, μεγαλοπρέπεια, χάρη και συγγένεια με την αλήθεια, την δικαιοσύνη και την σωφροσύνη” (487a). Οφείλει δε να ανέλθει το απότομο και στενωπό μονοπάτι, που θα τον βγάλει από το σπήλαιο για να επιτελέσει το έργο του, το οποίο είναι η ευταξία, η δικαιοσύνη και η προετοιμασία των μελλοντικών ηγετών (Να σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη για τον Πλάτωνα στην Αθήνα, δεν υπάρχουν άξιοι φιλόσοφοι για κοινωνικούς λόγους, δες παράρτημα Α’).

Σημαντικό στοιχείο στην ποιότητα των επίκουρων και κυβερνητών είναι η εξειδίκευσή τους^[4] στην εξουσία, η οποία γίνεται με την σωστή παιδεία των

φυλάκων από μικρή ηλικία, αρχικά σαν παιχνίδι. Τα χαρακτηριστικά της είναι η γυμναστική, η μουσική και η λογοτεχνία συνεπικουρούμενες από την πολεμική τέχνη. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να έχουν την αίσθηση της αρμονίας, του μέτρου, της αναλογίας και της πειθαρχίας. Η εξαπάτηση των μαθητών είναι μέσα στο πλαίσιο αυτό και ο νέος οφείλει να μην γοητεύεται από την δόξα, αλλά να αναζητά το αληθινό. Το σημαντικότερο πάντως μάθημα, πέρα και από την διάκριση στο ήθος και τον πόλεμο, αυτό που θα ξεχωρίσει τους φιλοσόφους και μελλοντικούς ηγέτες από τους φύλακες, είναι εκείνο που θα *“τραβήξει την ψυχή από την σφαίρα του γίγνεσθαι στην σφαίρα του είναι”* (521d). Και αυτό είναι η γεωμετρία τα μαθηματικά και η αστρονομία και γενικά η σπουδή των αριθμών(522c-), αφού έτσι η ψυχή θα στραφεί στην *“καθαρή αλήθεια χρησιμοποιώντας την καθεαυτή νόηση”* (526b).

Η τελευταία εκπαίδευση με την οποία θα ασχοληθούν μόνο οι κυβερνήτες-φιλόσοφοι, όταν θα έχουν ήδη μεγάλη ηλικία (50 ετών), είναι η διαλεκτική (538d-540)^[5]. Αφού οι κυβερνήτες ολοκληρώσουν την εκπαίδευσή τους και ψηθούν αρκετά στην άσκηση ενάρετης εξουσίας, μπορεί τέλος να αγγίξουν το αγαθό (Στους Νόμους ο Πλάτων παραδέχεται ότι ένας τέτοιος άνθρωπος είναι σπάνιος και δίνει περισσότερη δύναμη και εξουσία στον νόμο (Νόμοι 875d)). Ο Πλάτωνας αναλώνεται αρκετά στο ποια, πως και γιατί πρέπει να είναι η σωστή (σχεδόν διά βίου) εκπαίδευση και επιλογή των αξιότερων, για να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα της οχλοκρατίας, αλλά και για να περιοριστεί το “εγώ” και τα συμφέροντα των “προνομιούχων”^[6].

Η δικαιοσύνη τελικά θα επικρατήσει με πολύ και διαρκή κόπο, αλλά και την πλήρη υποταγή του ανθρώπου αποκλειστικά στο έργο της τάξης του και κατ’ επέκταση της πόλης, με αποκλειστικό γνώμονα το σύνολο των τάξεων -δηλαδή της κοινωνίας^{[7], [8]}.

Η αγάπη για το δίκαιο είναι η μοναδική ιδέα που διαπερνά την “Πολιτεία” (Díes, 1955, 149+) και φέρνει την ευτυχία, σε αντιδιαστολή με την προτίμηση των ηδονών και φιλοδοξιών που η δημοκρατία ευνοεί. Η αριστοκρατία όμως (όπως την ονόμασε), έχει συγκεκριμένη ημερομηνία λήξεως^[9] (σε αντίθεση με την ψυχή του ανθρώπου που είναι αθάνατη και επανέρχεται σε άενους κύκλους όπως αναφέρεται στο κλείσιμο του βιβλίου) όπου και μεταπίπτει σε άλλες μορφές (δες παράρτημα Β’). Ο Πλάτων ξέρει ότι δεν υπάρχει τέτοια τέλεια πολιτεία και ούτε

θα υπάρξει, παρ' όλο που δίνει συγκεκριμένες προτάσεις για την δημιουργία της· τούτο όμως δεν έχει για αυτόν καμία σημασία, υπάρχει σαν ιδέα (υπόδειγμα) και ο δίκαιος θα αναφέρεται πάντα σε αυτήν (592b). Σε αυτό το σημείο φαίνεται ότι μάλλον τον ενδιαφέρει η ατομική δικαιοσύνη παρά η κοινωνική αφού και αυτή τελικά εξαρτάται από την ατομική.

Στο ανθρώπινο επίπεδο, ο δίκαιος άνθρωπος αν αδικήσει, υποδουλώνει το ευγενικότερο το θεϊκό κομμάτι του, στο πιο ελεεινό το πιο μικρό. Οι ηδονές, η ακολασία, η αυθαιρεσία, η δύστροπη συμπεριφορά, η τρυφηλή ζωή, η κολακεία, η δουλοπρέπεια, και η βαριά χειρωνακτική εργασία όταν κυριαρχούν στον άνθρωπο, επικρατεί αυτή η λανθασμένη εικόνα της δικαιοσύνης^[10]. Για τον λόγο αυτό ο άνθρωπος πρέπει να κυριαρχείται από τον άριστο, αφού και αυτός εξουσιάζεται από το θεϊκό και γεμάτο σοφία στοιχείο (589-90).

Συμπεράσματα - Σκέψεις

Ο Σωκράτης, προβάλλει την δυνατότητα ύπαρξης μιας τέλειας πόλης χωρίς ελαττώματα, που θα ανδρώνει εκλεκτούς πολίτες και σοφούς άρχοντες, που θα πρυτανεύει η δικαιοσύνη. Ο Πλάτωνας με τον νου του στραμμένο στην αναζήτηση του απόλυτου, διαπραγματεύεται τις βάσεις των εννοιών αυτών που θα κτίσουν την ιδανική, επιμελώς καταμερισμένη κοινωνία. Το γεγονός ότι ακόμα και αυτή θα έχει τη λήξη της, μας στρέφει στην μονάδα της στον άνθρωπο. Η τέλεια ρυθμισμένη πόλη, αντιστοιχεί στον δίκαιο και σοφό άνθρωπο, αυτόν που θα ισορροπεί τα πάθη και τα ελαττώματα του, αυτόν που θα στραφεί στην αληθινή γνώση, που θα αγγίξει το τέλειο, το θεϊκό. Αυτός τελικά θα είναι το κύτταρο της σωστής και δίκαιης πόλης, ο τέλειος πολίτης.

Παράρτημα Α

Πλάτων - Πολιτεία

Γιατί δεν υπάρχουν άξιοι φιλόσοφοι στην εποχή του.

Για να δείξει ο Πλάτωνας το γιατί δεν υπάρχουν πολλοί άξιοι φιλόσοφοι και ο κόσμος δεν τους έχει εμπιστοσύνη, κάνει αντιδιαστολή με τους σοφιστές (που κυριαρχούν την εποχή εκείνη στην Αθήνα), λέγοντας ότι δίνουν κακό όνομα στην φιλοσοφία (495c). Την θεωρούν σαν την τέχνη που καταλαβαίνει τις διαθέσεις του κόσμου και τις ικανοποιεί (493d). Με το καθεστώς αυτό μία αγαθή φύση που με άλλες συνθήκες θα μπορούσε να εντρυφήσει στην φιλοσοφία, διαφθείρεται από τον απαιτητικό της (για δόξα και χρήμα) περίγυρο, ενισχύοντας το εγώ της και

ξεφεύγοντας τελικά από το αγαθό (494b-). Άλλωστε το πλήθος, δεν έχει καμία σχέση με την φιλοσοφία και δεν θα έχει ποτέ με αυτές τις συνθήκες (494a). Το πλήθος και η ισχύουσα ανομία και διαπλοκή πολιτικών και προσωπικών συμφερόντων, εκμαυλίζει τις συνειδήσεις και όποιος πράγματι έχει την στοιχειώδη γνώση για το τι συμβαίνει ή θα εκμηδενιστεί ή θα καταντήσει γραφικός, κάνοντας κακό στον εαυτό του και μη μπορώντας τελικά να βοηθήσει κανένα. (496a-).

Παράρτημα Β

Εναλλαγή των πολιτευμάτων κατά τον Πλάτωνα.

Η ιδανική πολιτεία, το τέλειο αυτό πολίτευμα που ο Πλάτων ονομάζει αριστοκρατία (αντιστοιχεί στον αγαθό άνθρωπο, βασιλιά του εαυτού του), δεν μπορεί να υπάρχει επ' άπειρον, όταν παραμεληθεί σε κάτι από το σύνολο των κανόνων-νόμων που έχουν τεθεί και χαλαρώσει, θα διασπασθεί από την έριδα των προυχόντων ή των τάξεων, τότε στην εξουσία θα ανεβαίνουν ηρωικοί μεν άνθρωποι (για να βάλουν τάξη), αλλά χωρίς σοφία και θα γεννηθεί η τιμοκρατία (φιλόδοξος άνθρωπος 550b). Οι νέοι αυτοί άρχοντες ή οι απόγονοί τους, με την έλλειψη της διάκρισης, θα διαφθαρούν γρήγορα από τα πλούτη και ακολουθεί η ολιγαρχία (φιλάργυρος 554d). Όταν οι ολιγαρχικοί γίνουν τελείως αναίσχυντοι, και ο λαός σταδιακά συνειδητοποιεί την δύναμή του, τότε έρχεται η δημοκρατία (πολυπράγμων και άστατος). Τέλος η υπέρβαση της ελευθερίας που ευαγγελίζεται η δημοκρατία και η παραμέληση των νόμων που ακολουθεί, δημιουργεί κλίκες οκνηρών και σπάταλων αρχηγών-κηφήνων με τους χειροκροτητές τους, η διένεξη των οποίων με τους πλούσιους χρηματοδότες τους (όταν πλέον δεν “τα βρίσκουν”), οδηγεί στην τυραννία (564c-)(δούλος, δόλιος, άδικος, άτιμος), με την βοήθεια μάλιστα του λαού, πριν αυτός ο λαός συνειδητοποιήσει την νέα τάξη πραγμάτων που στην ουσία είναι το χειρότερο πολίτευμα και αντιστοιχεί στην μεγαλύτερη αδικία.

Η απάντηση του Αριστοτέλη σε αυτό (Πολιτικά 1316a-) είναι με συγκεκριμένα παραδείγματα, ότι όλα τα πολιτεύματα όταν ανατραπούν μεταβάλλονται στα ακριβώς αντίθετα, θέση που ανέλυσε νωρίτερα σε όλο το πέμπτο του βιβλίο.

Φιλίστωρ

Βιβλιογραφία

[Αρχαία Κείμενα](#)

Αριστοτέλης, Πολιτικά. Απόδοση Νικ. Παρίσης, Πάπυρος, Αθήνα 1939.

Πλάτων, Νόμοι, απόδοση φιλ ομάδα Κάκτου, Αθήνα 1992.

Πλάτων, Πολιτεία, απόδοση Ν. Σκουτερόπουλος, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2002.

Πλάτων, Πολιτεία, απόδοση Ι. Γρυπάρης, εκδ. Ι Ζαχαρόπουλος, Αθήνα χ.χ..

Βιβλία

Dies, Πλάτων -Ο άνθρωπος η εποχή τους το έργο του, μετ. Μαρκέτης, εκδ. Καραβάτσος, Αθήνα 1995.

Μαραγγιανού -Δερμούση Ε., Πλατωνικά θέματα, Καρδαμήτσα, Αθήνα 1994.

Σακελλαρίου Μ.Β., Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, Πανεπ. Εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 2000.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- ^[1] Αν προσθέσουμε και το πλανητικό-κοσμολογικό σύστημα με αστρονομικές αναλογίες όπως το αναφέρει στον μύθο του Ηρός (για την αθανασία των ψυχών) τότε τα πράγματα περιπλέκονται. Επειδή πάντως στην οργάνωση της πολιτείας εστιάζει σε αρχές και λιγότερο σε κανόνες αφήνοντας πολλά κενά στην οργάνωσή της (που και ο Αριστοτέλης σχολιάζει), πιθανόν να τον ενδιαφέρει κυρίως η δικαιοσύνη στον άνθρωπο και η σωστή οργάνωση της ψυχής.
- ^[2] Θα έλεγε κανείς ότι χωρίς γη, είναι ξένοι στην πόλη τους, αλλά αφιερωμένοι σε ένα είδος λειτουργήματος, όντας έξω από τον κοινωνικό ιστό. Να σημειωθεί ότι στην αρχαία Αθήνα οι επιφορτισμένοι με την τάξη φύλακες ήσαν Βάρβαροι (Σκήθες τοξότες), ενώ οι δήμιοι και δεσμοφύλακες, δημόσιοι δούλοι (Σακελλαρίου, 144).
- ^[3] Οι μόνοι που αισθάνονται την ηδονή της θέασης του όντος (582a), και η δόξα και τα πλούτη δεν τους λένε τίποτα.
- ^[4] Αφού δεν δεχόμαστε για την διακυβέρνηση ενός πλοίου ή για την ίαση μιας ασθένειας έναν μη ειδικό πλοίαρχο ή γιατρό, πως επιτρέπουμε να ασχοληθεί με την διοίκηση της πόλης ένας άσχετος.
- ^[5] Ο φόβος του Πλάτωνα για την κακή της χρήση, με αφορμή τη δράση των σοφιστών την εποχή εκείνη, φαίνεται έντονος.
- ^[6] Σε ένα θα λέγαμε σήμερα, απόλυτα -σοσιαλιστικό κομμουνιστικό ή φασιστικό σύστημα, μολονότι και με κάθε ένα από αυτά έχει πολλές διαφορές.
- ^[7] Αν λάβουμε υπόψη μας την αρχαία Αθηναϊκή ιδεολογία που απέβλεπε

στην περιφρούρηση της εξουσίας των πολιτών και στην διατήρηση του “οίκου”, και την σπαρτιατική που απέβλεπε στη διατήρηση της εξουσίας μίας συγκεκριμένης τάξης (των Ομοίων από τους Είλωτες), η θέση του Πλάτωνα δείχνει διευρυμένη. Διευρυμένη είναι και η θέση του ότι με τις άλλες ελληνικές πόλεις ακόμα και αν η “πολιτεία” του ερχόταν σε πόλεμο, δεν θα τις κατέστρεφε, ούτε θα τις υποδούλωνε. Δεν προχωράει όμως παραπέρα σε θέματα δημιουργίας ομοσπονδιών ή κοινών. Παρόμοιες θέσεις για τον πόλεμο έχει και ο Αριστοτέλης

8. ¹⁸¹ Ενδιαφέρον έχει και η θέση του που επαναλαμβάνεται, για την μίμηση, την ζωγραφική και τη μουσική. Στο επίπεδο της πόλης (381-), τις θέλει απόλυτα ελεγχόμενες για να νουθετούν τους νέους ηθικά, αναφέροντας παραδείγματα στίχων που η πρόσληψή τους χωρίς έλεγχο θα αφήσει στην ψυχή κατασταλαγμένες αμφιβολίες και ερωτήματα. Σε επίπεδο ανθρώπου η μίμηση με οποιοδήποτε τρόπο απέχει τρεις φορές από το αληθινό και βρίσκεται τελικά μακριά από την φρόνηση (603a). Τυχόν αποδοχή της γλυκιάς μουσικής, της λυρικής ποίησης και των επών στην πόλη ή τον άνθρωπο, σημαίνει ότι θα εισβάλει και στους δύο η ηδονή και ο πόνος, αντί για τον νόμο και τον λόγο (607a).
9. ¹⁹¹ Η ημερομηνία λήξεως δείχνει κρυπτογραφημένη και ανοικτή σε πολλές ερμηνείες.(546a-) φυσικά την σχολιάζει και ο Αριστοτέλης..
10. ¹¹⁰¹ Θα πρέπει ίσως να τονίσουμε ότι ο Πλάτων (μέσω του Σωκράτη) δεν αρνείται το πάθος, το θεωρεί ανθρώπινη και κοινωνική ανάγκη, κατώτερη βέβαια, αλλά τελικά χρήσιμη. Δεν το θέλει όμως καθοριστικό στον χαρακτήρα ή κυρίαρχο. Οι λογικές που στηρίχθηκαν σε επιλεγμένα τμήματα της θεωρία του, προσπαθώντας να καταπνίξουν το πάθος, έναντι μιας υποτιθέμενης συγκεκριμένης, “πνευματικής” ζωής είναι μεταγενέστερες.